

PODKLAD PRO PŘEDMĚT

ÚVOD DO PRÁVNÍHO ŘÁDU A SYSTÉMU PRÁVA

CEVRO, vysoká škola

1. přednáška

Právo (pojem a systém). Právní normy (pojem, struktura, třídění). Prameny práva (pojem, typologie). Typy právní kultury.

POJEM „PRÁVO“ má více významů, může znamenat:

- soubor pravidel, které regulují chování lidí,
- systém společenských vztahů, které stanoví obsah těchto pravidel chování a výsledek této právní regulace,
- systém určitých hodnot, které jsou prostřednictvím regulace zprostředkovány,
- prostředek uskutečňování politiky státu a mezinárodní politiky.

Obecně jsou **nejčastěji rozlišovány dva základní významy:**

- **právo objektivní** (soubor obecně závazných pravidel chování určených státem a státem vynutitelných).

Objektivní právo jako soubor závazných pravidel chování je jedním ze sociálních normativních systémů regulující chování společnosti.

Oproti ostatním normativním systémům se odlišuje tím, že:

- **je výjimečné, a to spojením se státem** (tuto výjimečnost vyjadřují znaky právní normy, jak je uvedeno dále),
- **není oddělené od společnosti**, a to vzhledem k odkazům na společnost (příklady: odkazy v objektivním právu na dobré mravy, slušnost, obchodní zvyklosti, pravidla občanského soužití).
- **právo subjektivní** (právními normami daná možnost určitého chování čili právo na něco, např. právo odkázat majetek dědicům, právo zaměstnance podat výpověď z pracovního poměru).

SYSTÉM PRÁVA

Systémem práva je: **racionální uspořádání práva** (právního řádu, právní vědy), **elementem systému právních norem je každá právní norma jako základní prvek platného práva.**

Nejobecněji a nejobvykleji se rozlišuje obvykle (podle teritoriálního rozsahu):

- právo vnitrostátní,
- právo Evropské unie (V Evropské unii a Evropě obecně)
- právo mezinárodní.

Další možná **rozdílení systému práva** (zejm. v právních řádech kontinentálně evropského typu):

- právo soukromé a veřejné;
- právo hmotné a procesní;
- Evropské právo primární a sekundární;
- jednotlivá právní odvětví (občanské právo, obchodní právo, trestní právo).

Právo soukromé x právo veřejné

- Rozlišování práva soukromého a veřejného (tzv. **právní dualismus**, dualismus práva soukromého a veřejného) je podle **kritéria metody regulace** (existují různá pojetí) – pro určení či volby metody regulace je rozhodující obsah, tj. **objekt a účel regulace**.

- Vztah mezi právem soukromým a veřejným je vyjádřen **zásadou nezávislosti jejich uplatňování** (§ 1 odst. 1 věta druhá občanského zákoníku).

- Rozdíly mezi soukromoprávními a veřejnoprávními metodami regulace:

Soukromoprávní metody regulace:

x

veřejnoprávní metody regulace:

- dispoziční (zpravidla smluvní) autonomie subjektů práva,

- povaha či náplň veřejnoprávních subjektivních práv a povinností je vždy určena kogentními (kategorickými) právními normami,

- právní normy váží vznik, změnu nebo zánik právních vztahů na (sukromo)právní úkony,

- právní vztah vzniká, mění se, zaniká právním aktem veřejné moci,

- soukromoprávní záruky – soukromoprávní sankce, z nichž závazky vznikají přímo v důsledku protiprávního jednání (stavu) a spočívají zpravidla v ekvivalentu nebo části ekvivalentu hmotné újmy způsobené deliktem,

- veřejnoprávní záruky – realizují se aktem konstitutivní povahy, a sankce jež nejsou v hmotné relaci k způsobené újmě,

- odpovědnost soukromoprávní se objevuje v těchto oblastech:

- odpovědnost veřejnoprávní se objevuje v těchto oblastech:

- občanské právo,
- obchodní právo,
- pracovní právo,

- ústavně politická,
- trestní právo,
- správní právo,
- kárná odpovědnost dle zvl. předpisů,

- rovnost subjektů soukromoprávních vztahů,

- nerovnost subjektů veřejnoprávních vztahů (stát vystupuje jako orgán veřejné moci),

- svoboda rozhodování subjektů soukromoprávních vztahů,

- stát vystupuje mocensky,

- proces je výjimkou (pouze při sporech mezi stranami, popř. ve zvlášť stanovených případech),

- proces je nutný (výkon veřejné moci jen zákonem stanoveným způsobem),

Právo hmotné x právo procesní

- Rozlišování práva **hmotného a procesního** je **podle účelu regulace** (lze ho objasnit tak, že hmotné právo upravuje nějaké právní poměry přímo, kdežto procesní právo upravuje řízení vedené o těchto poměrech před orgánem veřejné moci).

- Rozdíly mezi hmotněprávními a procesněprávními metodami regulace:

Hmotněprávní metody regulace:

x

procesněprávní metody regulace:

- hmotné právo může soukromé i veřejné,

- procesní právo je veřejné,

- hmotné právo soukromé se uplatňuje samo o sobě,

- procesní právo nastupuje v případě sporu nebo ve zvlášť stanovených případech (zásada: veřejnou moc lze vykonávat jen v případech, mezích a způsobem stanoveným zákonem,

PRÁVNÍ NORMY (POJEM, STRUKTURA A TRŽDĚNÍ)

Právní norma je obecně závazné pravidlo chování určených státem a státem vynutitelných nebo pod jeho ochranou, která má státem uznanou formu.

Pojmové znaky právní normy:

- formální určitost normy,
- závaznost normy,
- relativní obecnost normy,
- vynutitelnost normy státem.

Právní normy tvoří obsah objektivního práva (viz výše)

- jako základní jednotka,
- ale ne výlučně; vedle nich objektivní právo obsahuje též **právní principy a právní ideje**.

Právní normy jsou vyjádřeny (zejm. v právních předpisech) právními ustanoveními, ale nemusí s nimi být (a často nejsou) totožné:

Právní normy se ideálně skládají z:

- **hypotézy** – podmínka realizace právní normy,
- **dispozice** – pravidlo chování obsažené v normě, zejména stanoví, komu a jaká práva a povinnosti vznikají, pokud nastanou skutečnosti obsažené v hypotéze,
- **sankční hypotézy** – podmínky, za kterých nastupuje sankce,
- **sankce** – důsledek porušení dispozice, tj. pokud bude porušena povinnost, která vyplývá z dispozice právní normy.

Příklad:

Právní norma:

Norma vyjádřená jedním ustanovením:

Pokud pronajímatel bytu vypovídá nájem (**hypotéza**) » poučí nájemce o jeho právu vznést proti výpovědi námitky a navrhnout přezkoumání oprávněnosti výpovědi soudem (**dispozice**).

Odpovídající právní ustanovení:

§ 2286 odst. 2 ObčZ – „Vypoví-li nájem pronajímatel, poučí nájemce o jeho právu vznést proti výpovědi námitky a navrhnout přezkoumání oprávněnosti výpovědi soudem, jinak je výpověď neplatná.“

Pokud pronajímatel poučení neprovede » je výpověď
neplatná
(**sankce**)

Někdy se jako součást právní normy uvádí i **sankční hypotézu**, tj. **hypotézu**, za kterou se **uplatní sankce**.

Třídění právních norem:

- Podle míry konkrétnosti:

a) relativně abstraktní hypotézy a dispozice - § 450 ObčZ (1964): „Z důvodů zvláštního zřetele hodných soud náhradu škody přiměřeně sníží. Vezme přitom zřetel zejména k tomu, jak ke škodě došlo, jakož i k osobním a majetkovým poměrům fyzické osoby, která ji způsobila; přihlédně přitom také k poměrům fyzické osoby, která byla poškozena. Snížení nelze provést, jde-li o škodu způsobenou úmyslně.“

b) relativně konkrétní hypotézy a dispozice - § 470 ObčZ (1964): „Dědic odpovídá do výše ceny nabytého dědictví za přiměřené náklady spojené s pohřbem zůstavitele a za zůstavitelovy dluhy, které na něj přešly zůstavitelovou smrtí“.

- Podle právní síly:

a) právní normy původní (originární) - regulují právní vztah přímo na základě ústavního zmocnění, a to třeba i v těch případech, kde právní úprava dosud neexistovala (tj. i praeter legem). V ČR jde o ústavní zákony, zákony, zákonná opatření Senátu, obecně závazné vyhlášky zastupitelstev územních samosprávních celků.

b) právní normy odvozené (derivativní, prováděcí) - jsou vydány na základě normy vyšší právní síly a provádějí ji (musejí být secundum et intra legem). V ČR jde o nařízení vlády, vyhlášky ministerstev a jiných ústředních správních úřadů.

- Podle možnosti subjektů se od právních norem odchýlit a ujednat si jiný obsah práv a povinností:

a) právní normy dispozitivní (“povolné”) – umožňují v mezích právních norem si odchýlně sjednat jiná práva a povinnosti subjektů. Soukromé právo je v principu dispozitivní povahy (§ 1 odst. 1 ObčZ),

b) právní normy kogentní (“donucující”) – neumožňují odchylku ve vzájemných právech a povinnostech subjektů od právních norem. Kogentní jsou zpravidla právní normy veřejnoprávní povahy. Kogentní právní normy jsou v ObčZ dány – výslovnými zákazy zákona, - normy týkající se postavení osob, včetně ochrany osobnosti. V ObčZ je kogentnost upravena i jinak (např. v § 978 ObčZ pro úpravu věcných práv a dědického práva).

- Podle toho, zda musí nastat všechny podmínky hypotézy, nebo stačí, když nastane jen některá z nich:

a) jednoznačné hypotézy – musí nastat všechny podmínky hypotézy, aby došlo k realizaci dispozice - § 462 ObčZ (1964): „Dědictví, jehož nenabude žádný dědic (hypotéza), připadne státu (sankce).“

Lze ji vyjádřit takto:

Je-li A (hypotéza), nastane D (dispozice)

b) alternativní hypotézy – jde v podstatě o dvě a víc samostatných hypotéz, které mají stejnou dispozici - § 33a odst. 1 ObčZ (1964): „Zmocněnec je oprávněn udělit plnou moc jiné osobě, aby místo něho jednala za zmocnítele, a) je-li výslovně oprávněn podle plné moci udělit plnou moc jiné osobě, b) je-li zmocněncem právnická osoba.“

- Podle druhů sankcí:

a) absolutně určité sankce – např. stanovení určitého druhu a výměry trestu – např. trest odnětí svobody na 10 let.

b) relativně určité sankce – jde o takovou sankci, kde se újma může pohybovat v určitém rámci, rozpětí, např. trest odnětí svobody na jeden rok až 5 let.

c) neurčité sankce – vyskytuje se výjimečně, možný příklad je „...bude potrestán přiměřeně“.

- Podle znění textu právní normy:

Je-li v textu normativního aktu výslovně zmíněna **pouze povinnost**, rozumí se ze smyslu textu nicméně, že jiný subjekt má **odpovídající povinnosti**.

a) právní norma opravňující – formulují výslovně jen oprávnění subjektů,

b) právní norma zavazující – formulují výslovně jen povinnost subjektů. Dělí se na normy:

ba) zavazující příkazující – příkazují, jak se má subjekt chovat.

bb) zavazující zakazující – zakazují, jak se má subjekt chovat.

- Podle rozsahu právní normy:

a) právní normy obecné – působnost obecných norem dopadá na celé území státu, na všechny subjekty a není předem výslovně omezena na určité časové období.

b) právní normy zvláštní (speciální) – působnost zvláštních norem stanovuje pravidla co do působnosti omezená na určitou část území státu, pro určitou zvláštní skupinu subjektů, pro určité časové období, ve kterém nastaly a trvají určité zvláštní okolnosti. Tyto zvláštní osoby mají v poměru k obecným normám omezený rozsah a sféru působnosti.

c) právní normy výjimečné – působnost právních norem je stanovena pro výjimečné případy.

- Podle účelu právní regulace:

a) právní normy hmotněprávní – upravují přímo danou materii a přímo slouží k regulaci chování subjektů (přímo určují práva a povinnosti subjektů regulace),

b) právní normy procesněprávní – neupravují přímo danou materii, ale postup před orgánem veřejné moci (soudem apod.), podle kterého se postupuje při rozhodování o právech a povinnostech subjektů (upravuje se procesní postup při rozhodování o právech a povinnostech subjektů).

Platnost právní normy:

Platností právní normy rozumíme, že jsou při tvorbě právní normy splněny všechny náležitosti předepsané právním řádem, zejména, že byla

- a) vydána tím **orgánem**, který je k vydání takového normativního aktu **oprávněn**, že má
- b) **podobu** některého z **pramenů práva**, a že
- c) byla **řádně vyhlášena**.

Působnost právních norem:

Působností právní normy obecně rozumíme vymezení rozsahu její realizace a aplikace na konkrétní případy, a to buď s přihlédnutím k době (**působnost časová**), místu (**působnost územní, prostorová či prostorová**), subjektu právního vztahu (**působnost osobní**) nebo předmětu právní úpravy (**působnost věcná**).

Druhy působnosti právní normy rozlišujeme následující:

a) **osobní (personální)** – na koho se norma vztahuje – např. na občany, na podnikatele, na spotřebitele,

b) **územní (teritoriální)** – na jaké území se vztahuje – např. na území ČR, mimo území ČR, a lze je dělit na:

ba) právní normy, které mají působnost pouze na území daného státu a vztahují se na subjektu na území daného státu,

bb) právní normy, které mají působnost vymezenou na určitý okruh subjektů za hranicemi státu. Tyto právní normy upravují podle své povahy i vznik, změnu a zánik právních vztahů, oprávnění a povinnosti určitých subjektů za hranicemi státu.

c) **věcnou** – na jaké případy (práva a povinnosti) se vztahuje – např. na pracovní poměr, na změnu smlouvy apod., a

d) **časovou (temporální)** – na jakou dobu vztahuje – zpravidla **na dobu neurčitou, na dobu určitou** např. restituční předpisy při restituci majetku. Časová působnost je přesně ohraničena od kdy a někdy i do kdy mají být společenské vztahy upravovány.

Časová působnost právní normy se nazývá účinností právní normy. Den, kdy normativní akt **nabývá účinnosti**, bývá zpravidla **výslovně určen**. V případech, kdy **není počátek účinnosti** v právní normě **výslovně určen**, nabývají právní normy, které jsou vyhlášené ve Sbírce zákonů, účinnosti **patnáctým dnem po vyhlášení ve Sbírce zákonů**.

Retroaktivita (zpětná působnost):

Princip (zásada): právní normy nepůsobí zpětně. Právní normy zpravidla upravují jen právní vztahy, které vznikly po dni, kdy právní norma nabyla účinnosti.

da) nepravá zpětná působnost: vznik právního vztahu se posuzuje podle právní normy, která je účinná ke dni vzniku právního vztahu, přičemž práva a povinnosti subjektů se posuzují ode dne nabytí její účinnosti.

db) pravá zpětná působnost: je výjimečná, je vyloučená zejména v trestním právu, znamená to, že právní norma má v určitém rozsahu zpětnou působnost. Vyloučení retroaktivity v trestním právu má za následek skutečnost, že nikomu nelze uložit trest za čin, který nebyl trestný v okamžiku jeho spáchání. Výjimka ze zákazu retroaktivity v trestním právu spočívá v situaci, kdy se posuzuje trestnost činu a trest za něj ukládaný podle pozdějšího stavu, pokud je to pro pachatele příznivější.

Derogační pravidla:

U právních norem nebývá zpravidla stanovena doba jejich účinnosti, a k zániku účinnosti právní normy je třeba výslovného ustanovení v novém normativním aktu (tj. **derogační klauzule**).

Derogační klauzule lze rozlišit na

a) **generální derogační ustanovení** – pouze všeobecně se vyslovuje, že se ruší všechny právní normy, které odporují ustanovení nového normativního aktu. Nutno vždy zjistit, jaké normativní právní akty byly zrušeny.

b) **derogační ustanovení** – obsahují taxativní výpočet všech zrušených normativních aktů. Není třeba zjišťovat, jaké právní normy se zrušují.

Derogační pravidla – pravidla platí pro stejný okruh případů normativních právních aktů:
Platí, že:

a) daná pravidla se použijí v daném pořadí,

b) použitý termín „lex“ sice latinsky označuje zákon, ale jedná se spíše o pravidlo týkající se právní normy.

Derogační pravidla jsou tato:

a) Lex superior derogat inferiori.

b) Lex specialis derogat generali.

c) Lex posterior derogat priori.

PRAMENY PRÁVA (POJEM, TYPOLOGIE)

Prameny práva: formy, ve kterých je objektivní právo obsaženo. Pravidla, která nemají ve státě uznanou formu pramenů práva, nejsou právními normami.

Třídění pramenů práva:

- Podle jejich formy:

a) psané - zákony a jiné normativní akty, popř. normativní smlouvy,

b) nepsané - např. právní obyčeje, obecné právní zásady,

- Podle jejich druhu:

Prameny práva se dělí zpravidla na:

a) **právní normy**, které vydávají státní orgány s legislativní pravomocí (zákony a jiné normativní právní akty – právní předpisy),

Normativní právní akty – výsledek normotvorné činnosti orgánů veřejné moci (**legislativní činnost**) obsahující právní normy.

Legislativní proces – proces tvorby normativních právních aktů, který je regulovaný pravidly zakotvenými v právních normách. Základní pravidla bývají zpravidla obsažena v **ústavě**.

- **Užší smysl pojmu legislativní proces:** proces směřující k vydávání zákonů,

- **Širší smysl pojmu legislativní proces:** proces směřující k vydávání nižších normativních aktů.

Legislativní proces řeší otázky:

- **kdo má pravomoc tvořit** právní normy a jaké právní síly jsou dané normy,

- **jaká je prostorová působnost** při tvorbě právních norem (prostorová, časová, osobní a věcná).

- **jakým způsobem se vytvářejí právní normy** (kdo, jak a komu předkládá návrh právních norem, jak se návrh právních norem projednává, přijímá, schvaluje, podepisuje a vyhláší).

Druh normotvorné pravomoci a působnosti - určuje, jaký **stupeň právní síly** vydaný normativní právní akt má.

Podle stupně právní síly dělíme normativní právní akty na:

aa) prvotní (primární) – zákony a ústavní zákony,

ab) druhotné (sekundární) – nařízení vlády, vyhlášky ministerstev k provedení zákona apod.

Nejvýznamnější druh normativních aktů: zákony (výraz nejvyšší státní moci, při tvorbě zákonů státní moc není vázána žádnými jinými vyššími prameny práva),

ústavní zákony (zvláštní druh zákonů, odlišuje se od ostatních zákonů formou). **Ústava je druh ústavního zákona**, jde o komplexní úpravu základních vztahů ve společnosti – institucionální úprava fungování společnosti).

Podle procedury přijetí zákonů se ústavy dělí na:

a) rigidní (tuhé, strnulé) ústavy – pro vydání ústavy je stanovena zvláštní procedura zabezpečující stabilitu ústavy a ústavních zákonů (nestačí prostá většina hlasů, ale většina kvalifikovaná).

b) flexibilní (pružné) ústavy - pro vydání ústavy a ústavních zákonů není stanovena žádná zvláštní zákonodárná procedura, liší se jen tím, že se za ústavní označují.

b) právní obyčej – je pramenem práva za splnění následujících předpokladů:

ba) je nezbytné **dlouhotrvajícího masového uskutečňování konkrétního chování** a současná existence povědomí o tom, že je toto chování nejen vhodné, ale i **závazné**,

bb) vyžaduje se **jasnost** obyčeje (pravidla obyčeje),

bc) – je nezbytné, aby **státní moc aplikovala obyčejová pravidla a vynucovala jejich dodržování**.

Právní obyčej je formou **spontánní tvorby práva**.

c) precedenty (především soudní rozhodnutí) – jedná se o **rozhodnutí státních či státem pověřených orgánů**, kterými se řídí případy dosud právními normami neupravené za předpokladu, že toto rozhodnutí **se aplikuje na další podobný případ**. Jedná se o individuální právní akt státního orgánu, který se opakovaným použitím na obdobné případy stává obecně akceptovatelným a závazným. Použitím na obdobné případy se precedent stává závazným.

Precedent je jako určitý pramen práva akceptován ve Velké Británii (a obecně v anglosaském právu), ale v českém právu precedent nemá povahu pramene práva.

d) smlouvy normativního charakteru (normativní smlouvy) – pramenem práva se stávají, jsou-li závaznými pro celou skupinu právních vztahů, které se musí utvářet v souladu s touto normativní smlouvou. .

Nejčastějším pramenem právní úpravy jsou **mezinárodní smlouvy** v oblasti mezinárodního práva.

V některých zemích jsou **pramenem práva** též **kolektivní smlouvy** mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.

e) **obecné právní zásady a jurisprudence** – obecné právní zásady, které jsou aprobovány právem, např. **zásada poctivého obchodního styku**,

TYPY PRÁVNÍ KULTURY

Typem právní kultury rozumíme **systemy práva**, které se vyvinuly historicky na určitém území, kde působí.

Rozdíly v právní kultuře spočívají v

- a) **přístupu k pramenům právní úpravy**, včetně důrazu na psané normativní právní akty,
- b) **míře kazuistiky a úloze judikatury**,
- c) **roli laického prvku v soudnictví**,
- d) **vlivu náboženství na právo**.

- **Hlavní typy právní kultury:**

a) **kontinentální evropský typ** – uplatňuje se v evropských státech mimo Anglii, a převážně většině států, které byly v minulosti državami evropských koloniálních států. **Hlavním pramenem práva je zákon** (dle angloamerického práva nazvané „civil law“). Vychází především z římského práva. Postupně se kontinentální evropské právo sblíží s anglosaským právem, neboť vzrůstá vliv judikatury (soudních rozhodnutí). Často právní materie bývá upravena kodexy (zákoníky).

b) **angloamerický (anglosaský) typ** – tzv. **common law** se uplatňuje v Anglii a většině dřívějších britských kolonií (USA /s určitými zvláštnostmi/, Kanada /Québec/ a Austrálie). Převažují **soudní rozhodnutí** (precedenty) a **právní obyčeje**. Postupně se i tento typ právní kultury sblíží s kontinentálně evropským typem práva, V zemích, kde platí common law se přijímají zákony a jiné právní předpisy. Kodexy práva jsou spíše výjimkou.

c) **ostatní typy právní kultury** – vycházejí z obou předchozích právních systémů, někdy velký vliv náboženství, například:

ca) **japonská právní kultura** – od 19. stol. ovlivněny kontinentálně evropským vzorem, po II. světové válce vzrůstá vliv common law.

cb) **čínská právní kultura** – kodifikacemi se od let 1929-1932 zčásti přibližovalo kontinentálně evropskému typu, po II. světové válce nastal specifický vývoj. Koncem 70. let započala ekonomická transformace, v posledních letech je čínské právo ovlivněno jak kontinentálním typem právní kultury, tak americkým common law, zejména v oblast obchodního práva.

cc) **islámská právní kultura (šaría)** – je postaveno na základech islámu a islámských pramenů práva (Korán, hadísy).

Existují i smíšené právní systémy – québecké právo, jihoafrické právo (Roman-Dutch Law/Romeins-Hollandse reg.)

Právní odvětví – rozlišují se podle **předmětu regulace**. Právní odvětví se mohou dělit na:

- a) **klasická (tradiční)** – občanské právo, obchodní právo apod. a
- b) **neklasická (průřezová)** – medicínské právo, inženýrské právo, energetické právo.

Klasické členění právních odvětví:

a) odvětví práva soukromého:

- občanské právo hmotné,
- obchodní právo,
- pracovní právo,
- právo duševního vlastnictví,

b) odvětví práva veřejného:

- ústavní právo

- správní právo,
- finanční právo,
- právo sociálního zabezpečení,
- trestní právo,
- občanské právo procesní,

Vypracoval: JUDr. Radim Kříž, Ph.D. s využitím podkladů od JUDr. Václava Pilíka, Ph.D., 2024